

RITUALUL LECTURII ÎN CAZUL ROMANELOR LUI AURELIU BUSUIOC

CZU: 821.135.1-31(478).09

Emilia GRIGORAȘ

*Școala Doctorală de Științe Linguvistice și Literare,
Universitatea de Stat din Moldova*

THE READING RITUAL IN THE CASE OF AURELIU BUSUIOC'S NOVELS

Protean and polymorphic personality – poet, short story writer, novelist, essayist, playwright, screenwriter, journalist and translator – Aureliu Busuioc, author of a vast and complex, bookish and intellectualized work is not an easy writer at all. It was said of him that he came to literature endowed with a rich culture and that he imposed himself on the public attention through works of a certain linguistic and, more broadly, stylistic brilliance. Especially in the case of his twelve successful novels, the *reading ritual* involves a participatory attitude of the reader, forced to apply, often, a particular grid of reception and interpretation. This is what we intend to highlight in this essay...

Keywords: *reading, novel, reader, interpretation, text, literary work.*

Scriitorul basarabean Aureliu Busuioc – provenit dintr-o familie de învățători – s-a născut la 26 octombrie 1928 în localitatea Cobâlca, azi Codreanca, din județul interbelic Orhei, azi în raionul Strășeni și a decedat la 9 octombrie 2012, în locuința sa din Chișinău. Urmare a ultimatumului sovietic din 1940, în „săptămâna roșie” (28 iunie-3 iulie), familia Busuioc se refugiază în România, la Timișoara, unde viitorul scriitor va urma cursurile Liceului „Constantin Diaconovici – Loga”, iar apoi pe cele ale Școlii Militare de Ofițeri Activi de Transmisiuni, pe care o părăsește în timpul examenelor de absolvire. Descoperit, în 1949, de autoritățile sovietice, este „repatriat” în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, unde va frecventa cursurile Universității Pedagogice „Ion Creangă”. Va lucra apoi, o perioadă de timp, la ziarul „Tinerimea Moldovei” și la revista „Chipăruș”, fiind redactor-șef la ambele. În anii 60, Aureliu Busuioc va lucra la revista „Scânteia leninistă” și la ziarul „Tânărul leninist”, după care, în 1977, devine secretar la Uniunea Scriitorilor timp de zece ani. Debutează ca romancier în 1966, cu *Singur în fața dragostei*, după care, până în 1990, va mai publica încă două romane de succes: *Unchiul din Paris* (1973) și *Local ploi de scurtă durată* (1986). În anii 90, când, de obicei scriitorii trecuți de 60 de ani își încheie activitatea, Aureliu Busuioc publică, cu o periodicitate de invidiat, câte un roman la un interval de 2-3 ani. „Dotat cu inteligență, spirit de observație și umor”

(Mihai Cimpoi), Aureliu Busuioc reprezintă tipul rar de scriitor ale cărui romane se vor bucura nu doar de un binemeritat succes de public, ci și de un succes de critică. Epuizate din librării în timp record, romanele sale au fost tipărite în câte trei-patru ediții, fiind lecturate și de către cititorii numeroaselor biblioteci publice din Republica Moldova. Asupra unora dintre calitățile romanelor sale, care au favorizat lecturarea lor asiduă, ne vom referi în prezenta lucrare, într-o secvență ulterioară, după ce, în chip prolegomenic, vom spune câte ceva despre lectură în general, operând câteva delimitări conceptuale și precizări terminologice...

În mod curent, *lectura* înseamnă actul de a citi (citit, citire), care se traduce prin înțelegerea semnelor scrise care alcătuiesc un text și decodificarea elementelor comunicate în acest fel. Conform definiției de dicționar, lectura conține ansamblul de activități perceptiv și cognitive de recunoaștere și de interpretarea, operei literare, cu scopul captării sensului. În mai toate timpurile, lectura a presupus, într-adevăr, și operația de descifrare a semnificațiilor expresiei și de înțelegere a conținutului. Lectura cuprinde toate categoriile sociale și psihologice, indiferent de pregătire, indiferent de cultură, de rasă și neam. Constatând că lectura înseamnă, înainte de toate, procesul comunicării, Nicole Robine afirma cândva că „toate sensurile termenului de «lectură» includ semnificația de transmitere și comunicare” [1, p. 213]. În latină cuvântul provine din supinul verbului „legere” care înseamnă *a citi* și care este *lectum*. În limba română, substantivul *lectură* are ca sinonim cuvântul *citire*, de origine slavă. „Cuvântul *lectură* – explica Paul Cornea –, deși latin, a pătruns în limbă mai târziu grație procesului de reromanizare. Vorbitorii îl simt mai tehnic și mai puțin literar decât *citire*” [2, p. 12]. De-a lungul timpului, cuvântul *lectură* a căpătat și sensul de interpretare și analiză a unui text literar. Abilitatea de a avea mai multe puncte de vedere cu privire la un text, de a judeca și înțelege în diferite și mai multe feluri provine din caracterul ei multifuncțional, din diversitatea mesajelor transmise sau existente intrinsec. Spre deosebire de scrierile non-literare care au un mesaj clar, concret, în cazul celor literare se poate vorbi de diversitatea conotației, de ambiguitatea sensului, de caracterul de „opera operta”, în accepția conferită sintagmei de către Umberto Eco. Deducem de aici că lectura, inclusiv în sensul de interpretare, este o etapă foarte importantă a operei. În această privință, autorii unui *Dicționar de termeni literari* spuneau: „Nu există lectură, ci doar *relectură*, întrucât sensurile găsite în procesul decodării textului nu sunt întâmplătoare, ci guvernate de preconcepții, informații anterioare, nivel cultural ș.a. [3, p. 139-140]. Deși suntem obișnuiți să asociem cuvântul *lectură* cu literatura, ea nu înseamnă numai parcurgerea unor foi pe care sunt frumos înșiruite litere, ci se poate adapta și altor domenii ca de exemplu: chiromanției (citirea liniilor din palmă), genetica (citirea codului genetic), fizionomiei (citirea trăsăturilor feței), grafologiei (citirea caracterelor scrisului), psihanalizei (citirea viselor), citirea îmbrăcămintei, a peisajelor etc. În literatură, materialul pe care se realizează lectura este *textul* care, de obicei, reprezintă un document scris, o operă literară, filosofică, o unitate comunicativă verbală sau scrisă de dimensiuni variabile. În opinia unui mai vechi cercetător al fenomenului lecturii, „*textul literar*, indiferent de natura lui, devine în mod logic și

perfect demonstrabil, o *valoare-semn*, adică un semn complex, un univers ce semnifică, deschis lecturii și studiului, procese influențate de noi informații, referințe și experiențe ale vieții și ale lecturilor propriu-zise” [4, p. 37]. La rândul său, Paul Cornea consideră că *textul* nu este decât „practică semnificantă, spațiu al emergenței infinite a semnificației” [2, p.17], pe când Umberto Eco îl consideră mai degrabă „un produs a cărui soartă interpretativă trebuie să facă parte din propriul mecanism generativ” [5, p. 84]. În acest caz, este nevoie să subliniem dubla identitate a textului: materială (ansamblu de semne grafice) și mentală (structură de sens, conținut de idei). Inițial textul este actul scrierii, totalitatea frazelor care constituie o scriere sau o operă, o scriere considerată în redacția sa originală și autentică. Jean-Paul Sartre observa că „aparitia scrisului o implică pe cea a lecturii” [6]. Apoi textul devine o modalitate de comunicare, o formă specifică de existență a limbii și unitate originală a interacțiunii comunicative. Importantă nu e cunoașterea abstractă a limbii, ci abilitățile care-i dau locutorului posibilitatea să-și organizeze noțiunile lingvistice în activitatea sa.

Ajungem astfel la relația care se poate stabili între text (carte), autor și cititor. Definită în termenii comunicării, relația autor-cititor-carte poate fi interpretată ca trimiteră a unui mesaj de la emițător (autorul) la receptor (cititorul), prin intermediul unui canal (scris) și al unui cod (limba română). Această afirmație răspunde ideii că actul comunicării e definit de următoarele caracteristici: *cine spune* (emițătorul), *ce spune* (mesajul), *prin ce mijloc* (canal), *cui* (receptorul), *în ce mod* (codul). Așadar, lectura presupune conținutul, ceea ce transmite autorul, sentimentele, ideile, gândirea acestuia transmisă cititorului prin intermediul scrisului. Conținutul textului literar este independent de cititor. De exemplu, lectura unui roman al scriitorului basarabean Aureliu Busuioc nu va putea fi făcută decât de un vorbitor de limbă română. Atunci când codul nu este același și pentru autor, și pentru cititor, mesajul nu poate fi înțeles. Altfel spus, doar codul comun face posibilă participarea autorului și cititorului la același act: gândire, lectură și relectură. Multe texte sunt propuse de către emițător și sunt sesizate de către receptor pe baza unor concepții bine definite. Potrivit acestui model al comunicării, opera artistică circulă pe axa autor-cititor, critic-public, deoarece orice scriitor, în momentul în care scrie are în minte un cititor căruia i se adresează și căruia îi transmite un mesaj. Fiindcă lectura înseamnă efortul autorului și al cititorului de a da un sens imaginarului. Semnificația pe care o dă autorul textului este doar una din semnificațiile experimentale ale operei în ansamblul ei, operă care cuprinde și elemente de semnificație postulate în mod inconștient. „Opera literară, ca realitate activă, receptată estetic – remarca, în acest sens, un teoretician al literaturii –, reprezintă o contopire a intenției autorului cu receptarea cititorului; în consecință, o interpretare axată pe autor este din capul locului exclusă” [7, p. 117]. De altfel, o *teorie a lecturii* s-a și impus deja și se observă în intervențiile autorizate ale unor teoreticieni ai fenomenului literar un act de importanță socială și educativă. „Ne interesează aspectele lecturii – scria cândva universitarul clujean Ion Vlad – fiindcă ele se referă la cititor, categorie atât de complexă prin gust, atitudini, reacții, alegere, prin formație și prin înțelegerea rolului literaturii ca o posibilitate de cunoaștere și de autocunoaștere. E vorba, prin urmare,

de aspectul sociologic al unei probleme cu numeroase categorii preluate din teorie, poetică, semiotică, critică sau istorie literară, precum și de consecințele lecturii” [4, p.13]. Într-adevăr, în secolul trecut importanța lectorului crește semnificativ. Acesta nu mai este văzut în subordinea autorului, ci ca un factor al comunicării artistice. Fenomenul literar nu este numai textul, ci și cititorul său și ansamblul de reacții posibile ale cititorului față de texte. „Deplăsarea de accent dinspre autor și operă spre lector/cititor/receptor – observă Aliona Grati – continuă de-a lungul secolului al XX-lea, devenind evidentă în anii 70, când se configurează, în cadrul Școlii de la Konstanz, o *estetică a receptării*. S. Fish și W. Iser sunt de părere că semnificația unui text nu este ceva care să fie conținut în ele, ci mai degrabă procesul interacțiunii dintre autor, text și cititor” [8, p. 270]. Deducem de aici că scriitura și lectura unui text se prezintă ca dublu inseparabil ce integrează textul în toate etapele, transformându-l pe lector, de obicei simplu consumator pentru un producător activ. Este un fenomen pe care-l sesizase, în urmă cu mai bine de patru decenii, criticul și istoricul literar Ion Vlad: „Un eveniment se petrece, un act tulburător și de extremă însemnătate pentru destinul unei culturi are loc: cititorii refac viața cărților, le acceptă sau le resping, le asimilează ca valori intime, ca realități spirituale și ca deschidere de zări în cunoașterea lumii. E lectura, e cititorul și suntem obligați să ne întrebăm: *cine* este acest cititor? *ce* citește? *cum* anume citește?” [4, p. 13].

Vom încerca, în cele ce urmează, să aplicăm întrebările de mai sus, formulate cândva de Ion Vlad, în cazul receptării de către public și critică a romanelor scriitorului basarabean Aureliu Busuioc. Celor trei întrebări menționate anterior le vom adăuga și altele referitoare la ritualul lecturii în cazul romanelor lui Aureliu Busuioc, cum ar fi cele vizând *tipurile de lectură*: lectură inițială, lectură standard, lectură de interpretare, lectură profesionistă etc. Iar în măsura în care ne va permite corsetul limitativ al prezentului articol, e posibil să formulăm și câteva considerații în legătură cu *formulele de scriere* utilizate de Aureliu Busuioc, urmând ca, în cadrul unor viitoare comunicări ori referate, să abordăm aspecte vizând *construcția romanelor sale, planurile narrative ale acestora, temporalitatea, tehnicile narrative, tipologia personajelor* ș.a. Fiindcă Aureliu Busuioc (alături de Ion Druță, Vladimir Beșleagă și Vasile Vasilache) este unul dintre scriitorii care – prin schimbarea de paradigmă constând în abolirea *realismului socialist* ca metodă de creație – a contribuit, de o manieră decisivă, la renașterea romanului basarabean, începând din deceniul șapte al veacului trecut. Romanele sale – așa cum consemnează critica literară – se vor afla constant, vreme de câteva decenii, în avangarda literaturii din Republica Moldova, autorul lor fiind o voce distinctă, personalizată și inedită în lumea intelectualității basarabene. În 1966, când a debutat ca romancier cu *Singur în fața dragostei* (ecranizat curând la studioul Moldova film), Aureliu Busuioc era un scriitor consacrat, având publicate vreo zece volume de poezii, între care câteva destinate copiilor. A fost ceea ce se cheamă o personalitate polimorfă, un scriitor polivalent autor nu doar a douăsprezece romane de succes, ci și a unora de poezii, de nuvele, de piese de teatru, de eseuri, de cărți pentru copii etc. A scris, de asemenea, câteva scenarii cinematografice, remarcându-se și ca

un prodigios și talentat traducător din literatura rusă (Aleksandr Blok, Anton Cehov, Nikolai Gogol, Aleksandr Pușkin, Aleksandr Griboedov, Maksim Gorki, Mihail Șolohov), dar și din cea engleză (John Byron, O. Henry), ori maghiară (Sandor Petofi). Ar mai trebui adăugat aici că, pentru meritoria sa activitate scriitoricească, Aureliu Busuioc a fost distins cu numeroase diplome și premii, după cum urmează: laureat al Premiului Tineretului din fosta U.R.S.S. „N. Ostrovski” (1974), maestru emerit al artei (1984), laureat al Premiului Național al Republicii Moldova (1996) și – în mai multe rânduri – laureat al Premiului Uniunii Scriitorilor din Moldova...

Cei care au lecturat cu atenție romanele lui Aurelia Busuioc au sesizat, înainte de toate, originalitatea creațiilor sale prozastice, faptul că acestea diferă de cele ale congenerilor atât din perspectiva construcției, a dinamicii acțiunii, a descrierii, a personajelor, cât și în privința tematicii, a stilului și a limbajului. Lectura romanelor sale de după 1990 îndeosebi, confirmă faptul că în ansamblul literaturii basarabene contemporane, Aureliu Busuioc a fost o voce distinctă, personalizată, inedită, materializată în opere bine structurate, complexe și cât se poate de actuale. „Fiecare roman al lui Busuioc – constata, cu justețe, un monograf al său – are la bază o *formulă de scriere* irepetabilă, o structură inedită, un mesaj unic în jurul căruia se țese o nouă conformație narativă în care poate singura amprență repetitivă este ironia limbajului, doar că și aceasta este supusă unor metamorfoze, funcție de pregnanța mesajului, funcție de redundanța elementului motivațional” [9, p. 5]. Într-adevăr, romanele lui Aureliu Busuioc sunt scrieri în care planurile narative se îmbracă unele pe altele, se redimensionează în funcție de spectrul social necesar întregirii mesajului. Autorul propune o nouă *formulă de scriere* în cazul fiecărui roman. *O lectură* atentă, efectuată în scop interpretativ ne conduce lesne la concluzia că noutatea formulei de scriere rezidă în această succedare a planurilor narative, care pot fi complementare, suprapuse, intersectate sau opuse. Acestei *tehnici narative* i se pot adăuga și altele, cum ar fi cameleonizarea personajelor (creșterea și descreșterea individului social), ori retorica persiflantă, ironică, sarcastică a acestora, atât de specifică stilului lui Aureliu Busuioc. Scriitorul recurge la aceste succedări de planuri cu intenția evidentă de a schimba perspectivele romanului și de a motiva, de a justifica un anumit act al scrierii. Alte *procedee narative* precum digresiunea de tip paranteză, abaterea controlată, omiterea intenționată redimensionează sau chiar reformulează mesajul transmis inițial. În acest sens, criticul literar Vasile Iftime, în urma unei *lecturi profesionale* a romanelor lui Aureliu Busuioc, afirmă: „succedarea planurilor narative nu poate exista în afara extrapolărilor temporal- spațiale, și din această perspectivă, Aureliu Busuioc își permite anumite bucle de timp, abateri cronologice, atât încât să acopere, să eclipseze, să redimensioneze diverse aspecte ale istoriei” [9, p. 7].

În cazul romanelor lui Aureliu Busuioc, elementele cele mai importante în construcția textului sunt *personajele*, care dau identitate spațiului în care se mișcă și timpul în care acționează. Iată ce spune, de pildă, academicianul Mihai Cimpoi despre protagoniștii romanului *Spune-mi Gioni!*, după realizarea unei *lecturi de receptare* specifică istoricilor și criticilor literari. „Romanul *Spune-mi Gioni! sau învățăturile*

Veteranului KGB Verdikurov către Nepotul său – spune criticul – este o radiografiere a realităților ante- și postbelice, având în centru un fost securist care își povestește istoria vieții sale, cu intenția de a-l modela moral și spiritual pe nepotul său” [10, p. 155]. Corolar firesc al unei *lecturi profesionale, de interpretare*, o cronică literară ar trebui să fie rezultatul interacțiunii, al empatiei *scriitor-cititor*. În caz contrar, criticul riscă să scrie doar despre ceea ce a citit, nu și despre ceea ce a înțeles în momentul când a sfârșit lectura. O *lectură de receptare* presupune abilitate și iscusință din partea cititorului pentru a identifica traiectele romanului, între care menționăm aici tehnica scrierii, tema, mesajul, conflictul, limbajul etc. Chiar și în cazul unei *lecturi standard* sau chiar a uneia *inițiale* sau *de plăcere*, cum i se mai spune, e de dorit ca cititorul romanului să intuiască intențiile autorului. Fiindcă uneori chiar și cititorii mai puțin avizați, nespecialiști, simt nevoia unei *relecturi*, pentru a savura retorica limbajului ori pentru a decipta mesajul bine încifrat în construcția planurilor narrative. Un alt fel de lectură a romanelor lui Aureliu Busuioc ar duce la o înțelegere greșită a textului, la ambiguități, confuzii și chiar erori de interpretare. Iar când cititorul conștientizează faptul că n-a receptat cum se cuvine mesajul romanului, atunci, de regulă, *reia operația lecturii*. Avem de-a face în acest caz, cu o *relectură*, ca unic remediu al unei incizii mai adânci în profunzimea operei. Fiindcă romanele lui Aureliu Busuioc nu se lasă demantelate de la prima lectură care, de regulă, e una mai superficială inocentă, *de plăcere*. Dacă ar fi să stabilim aici o *tipologie a cititorilor* în cazul romanelor lui Aureliu Busuioc, ar trebui să precizăm că *cititorul ideal* al romanelor sale este o persoană educată, conectată la istoria națională și universală, inițiată în religie, mitologie, filozofie, dar având, negreșit, ceva din spiritul critic al autorului. Dotat cu astfel de calități, *răbdătorul cititor* – cum îl numește autorul însuși – este bine să știe totuși că nu îl așteaptă o lectură ușoară, inocentă, la îndemâna oricui. Pentru a ajunge la inima textului, *inteligentul cititor* – spune romancierul – trebuie să disece precum un chirurg, pentru a ajunge la „inima” textului. Fiindcă, într-adevăr, în cazul romanelor lui Aureliu Busuioc *ritualul lecturii* presupune atât cititori obișnuiți, cât și consumatori avizați de cultură. Încercând să stabilească o *tipologie a cititorilor* în cazul romanelor lui Aureliu Busuioc, criticul Vasile Iftime spunea: „Romanele sale, deloc ilustrative, deloc fluente, se lasă demantelate doar de cititorii bine conectați la realitatea socială, de constructorii cititori, inițiați în desfacerea planurilor narrative, de abili cititori, receptivi la retorica (în genere) trangențială la evenimente, de psihanaliztii cititori, experți în psihologia personajelor, de istoricii cititori, predispuși la nesfârșitele incursiuni temporale” [9, p. 11].

În concluzie, lectura – în calitatea ei de înțelegere a unei informații scrise – este un mijloc esențial de educare a omului, a elevului în special. Scrierea literară, ca mod de existență obiectivă, parcurge drumul de la stadiul de carte la acela de univers sensibil, intrând în relație cu un receptor-lector. „Semioza hermetică încă de la începuturi – spunea, în această privință, semioticianul Umberto Eco –, s-a manifestat la două niveluri: interpretarea lumii ca o carte și a cărților ca lumi” [11, p. 117]. Însă acest deziderat nu poate fi realizat decât prin ceea ce numim *ritualul lecturii* – operație

complexă care poate face posibilă descifrarea sensurilor cărții. Iar Aureliu Busuioc – personalitate proteică și polimorfă a literaturii române de la confluența veacurilor din urmă – nu e deloc un scriitor facil, ci, dimpotrivă, e autorul unei opere livrești și intelectualizate. Mai cu seamă în cazul romanelor sale, *ritualul lecturii* presupune o atitudine participativă a cititorului, nevoit să aplice, de multe ori, o grilă particulară de receptare și interpretare...

Referințe:

1. ROBINE, Nicolae. *Lectura. În: Literar și social. Elemente pentru o sociologie a literaturii*. București: Univers, 1974.
2. CORNEA, Paul. *Introducere în teoria lecturii*, Iași: Polirom, 1998 .
3. ANGELESCU, Mircea, IONESCU, Cristina, LĂZĂRESCU, Gheorghe. *Dicționar de termeni literari*. București: Garamond, 1995.
4. VLAD, Ion. *Lectura: un eveniment al cunoașterii*. București: Ed. Eminescu, 1977.
5. ECO, Umberto. *Lector în fabula*. În românește de Marina Spalos. București: Univers, 1994.
6. SARTRE, Jean-Paul. *Qu' est-ce que la litterature?*, în [www. Wikipedia.org](http://www.Wikipedia.org).
7. GROEBEN, Norbert. *Psihologia literaturii*. București: Univers, 1978.
8. GRATI, Aliona. *Lectura. În: Dicționar de teorie literară*. Ediția a doua revizuită și completată. Chișinău: Arc, 2018.
9. IFTIME, Vasile. *Pactizând cu Aureliu Busuioc*. Iași: Junimea, 2017 (Colecția „Efigii”).
10. CIMPOI, Mihai. Aureliu Busuioc. În: CIMPOI, Mihai, VASILCĂU, Traian. *Enciclopedia scriitorilor români contemporani de pretutindeni*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019 (Colecția „Pasărea Phoenix”).
11. ECO, Umberto. *Limitele interpretării*. Constanța: Pontica, 1996.